

15. Satanovs'ka L. A. Formuvannya profesijnoyi vidpovidal'nosti majbutnix menedzheriv osvity' v umovax vy'shhogo navchal'nogo zakladu / L. A. Satanovs'ka // Visnyk Ky'iv's'kogo nacional'nogo universy'tetu imeni Tarasa Shevchenka. «Pedagogika». – 2015. – Vyp. 1. – S. 65–70.
16. Teorety'chni i metody'chni zasady' modelyuvannya faxovoyi kompetentnosti kerivny'kiv zakladiv osvity': monografiya / G. V. Yel'ny'kova, O. I. Zajchenko, V. I. Maslov ta in.; za red. G. V. Yel'ny'kovoyi. – Kyiv; Chernivci: «Kny'gy' – XXI», 2010. – 460 s.
17. Ukaz «Pro Strategiyu stalogo rozvy'tku «Ukrayina – 2020» vid 12 sichnya 2015 r. [Elektronny'j resurs]. – 2015. – Rezhym dostupu: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
18. Shadry'kov V. D. Fy'losofy'ya obrazovany'ya y' obrazovatel'ny'e poly'ty'ky' [Tekst] / V.D. Shadry'kov. – Moscow: Y'ssledovatel'sky'j centr problem kachestva podgotovky' spetsy'aly'stov, 1993. – 181 s.

Погорелова Т. Ю. Модель управления процессом формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров

В статье приведена характеристика модели управления процессом формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров как составляющей управления процессом профессиональной подготовки современного специалиста. Статья анализирует современные определения понятия «педагогическая модель» на основе обобщения справочных и научных источников; выясняет и обобщает педагогические условия, подходы и принципы построения модели управления процессом формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров; характеризует структурные блоки модели управления процессом формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров. Перспективой дальнейшего исследования является разработка технологии внедрения модели формирования профессиональной ответственности будущих менеджеров с учетом опыта зарубежных исследователей.

Ключевые слова: педагогическая модель, профессиональная ответственность, педагогические условия, педагогические принципы, профессиональная подготовка, будущий менеджер, педагогическая технология.

Pohorielova T. Y. The model of management of future managers' professional responsibility formation process

The article describes the model of management of future managers' professional responsibility formation process as an essential part of modern specialists' professional training process. The article analyzes modern definitions of «pedagogical model» on the basis of generalization of reference and scientific sources; reviews and generalizes pedagogical conditions, approaches and principles of future managers' professional responsibility formation process; characterizes structural blocks of the model of management of future managers' professional responsibility formation process. The prospect of further research is to develop a technology for implementing the model of management of future managers' professional responsibility formation process, taking into account the experience of foreign scholars.

Key words: pedagogical model, professional responsibility, pedagogical conditions, pedagogical principles, professional training, future manager, pedagogical technology.

УДК [373.5.015.31:17.022.1]:373.5.015.311

Поліщук О. П.

**МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПРОЦЕСІ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ**

У статті розглянуто проблему морального виховання учнів у позакласній виховній роботі сучасних закладів початкової освіти. Проаналізовано ступінь дослідження цієї проблематики сучасними педагогами-теоретиками та практиками. Визначено зміст, завдання, форми та методи організації морального виховання учнів у позакласній роботі. Виділено й описано характерні вимоги до класного керівника – головного організатора позакласної роботи з морального виховання учнів. Сформульовано основні принципи морального виховання учнів у позакласній роботі, визначено моральні цінності та норми поведінки в сучасному суспільстві. Встановлено, що головне завдання сучасної практики морального виховання учнів у позакласній роботі – створення сприятливого виховного простору.

Ключові слова: виховання, заклади початкової освіти, молодші школярі, моральне виховання, моральний розвиток, моральні цінності, особистість, позакласна робота.

Проблема морального виховання набуває дедалі більшої гостроти як глобальна. Психолого-педагогічна наука та педагогічна практика доводять, що моральний розвиток дитини найефективніше відбувається за умови педагогічного впливу, а саме – у процесі її виховання. Виховання розглядається як процес цілеспрямованого, задалегідь підготовленого та організованого систематичного впливу на становлення особистості, обумовлений законами суспільного розвитку, діями багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Його мета полягає в підготовці особистості до виконання певних функцій, до активізації її ролі в суспільному житті. Виховання виступає як свідома діяльність і цим воно відрізняється від тимчасових впливів [3].

Провідним і визначальним напрямом виховання є моральне виховання особистості. Розуміння його сутності залежить передусім від визначення поняття моралі. Спираючись на аналіз робіт І. Беґа, Л. Божович, А. Вардомацького, Л. Волченко, Т. Гуменнікової, О. Гусейнова, І. Зарецької, О. Ковальова, Ю. Ковальчука,

К. Платонова та інших учених, ми можемо зазначити, що мораль визначається як одна з форм суспільної свідомості, система поглядів та уявлень, норм і оцінок, яка виконує соціальну форму регулювання поведінки людей в усіх сферах життя. У зв'язку з цим моральне виховання пов'язується передусім із цілеспрямованим, систематичним формуванням моральної свідомості. У більш повному розумінні моральне виховання розглядається як одна з важливих сторін багатогранного процесу становлення особистості, мета якого – засвоєння індивідом моральних цінностей відповідно до принципів, норм і проявів моралі, коли переконання та уявлення про належне втілюються в реальних вчинках, тобто коли моральні цінності усвідомлюються, засвоюються, закріплюються й проявляються в практичній діяльності як сталі способи поведінки [1].

Основні напрями наукового розроблення різних аспектів морального виховання молодших школярів відображені в працях В. Духновича, Н. Крупської, А. Макаренка, І. Огієнка, С. Русової, І. Степенка, В. Сухомлинського, С. Шацького та інших науковців. Теоретичні основи виховання у школярів моральних якостей, з'ясування їхньої суті й умов формування знайшли висвітлення в працях І. Беха, Л. Божович, О. Киричука, Г. Костюка, О. Скрипченка та інших. Вагомий внесок у вирішення проблеми морального виховання особистості зробили Б. Кобзар, В. Котирло, М. Красовицький, Ю. Приходько, Ю. Руденко та інші дослідники. Шляхи, засоби і методи формування моральних взаємовідносин у процесі спільної діяльності учнів висвітлюються в роботах В. Білоусової, К. Гавриловець, В. Киричок, Н. Рєпи та інших учених.

Моральному вихованню учнів у позакласній діяльності значну увагу приділяли О. Богданова, Л. Канішевська, В. Коротеєва, Л. Нестеренко, Я. Романова, Л. Руднева, Н. Трофимова, М. Юр'єва та інші. Ними досліджено та експериментально перевірено ряд об'єктивних і суб'єктивних стимулів розвитку почуттів і моральних уявлень учнів початкових класів у процесі позакласної роботи.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та виявити педагогічні умови вдосконалення морального виховання школярів у процесі позакласної виховної роботи.

Моральне виховання – це один із найважливіших видів виховання, що полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванні звичок і навичок моральної поведінки людини. Провідна роль у моральному розвитку людини відводиться процесу морального виховання. Найважливішими складниками морального розвитку є моральні знання, емоційне ставлення до норм моралі, моральна діяльність.

Про ефективність процесу морального виховання свідчить моральний розвиток або вихованість дитини. У літературі зазначається, що саме вихованість є найважливішою характеристикою особистості, яка неподільно пов'язана з усіма її аспектами, відображає ступінь її всебічності та гармонійності. Основою вихованості слугує моральність, яка і є найсуттєвішим її показником. Наприклад, зазначається, що моральна вихованість – стрижневе утворення особистості учня, яке, будучи доведене до необхідного рівня, стає фундаментом для розвитку всіх інших її сторін [4]. Людина не може жити й працювати повноцінно, не дотримуючись відповідних норм і правил моралі, встановлених суспільством.

Сучасні вчені І. Бех та С. Максименко головними критеріями моральної вихованості називають моральну свідомість, моральні ідеали, міжособистісні стосунки в дитячому колективі, рівень дитячої самосвідомості, трудової активності, вимогливості до себе, дисциплінованість, ставлення до вчителя [5]. Рівнем моральної вихованості І. Бех пропонує визначати риси та якості, що розкривають моральну сутність особистості. Він зазначив, що формувати моральну вихованість потрібно на основі усвідомленої необхідності сприйняття моральної вимоги, тобто спочатку відбувається емоційне сприйняття поставленої вимоги, потім виникає позитивне ставлення до неї та готовність втілити її в життя. Моральна вимога перетворюється в переконання, звичку, поведінку, до чого веде довготривала робота з виховання волі, а надалі – безвольовою за психологічною структурою, постійної поведінки. Вчений наголошує на важливості формування здібностей і бажань усвідомлювати себе як особистість, розвивати в учня повагу до іншої людини та її цінностей, створювати у вихованця досвід приймати моральні рішення [2].

Як вважає М. Шилова, вихованість – це інтегративна властивість особистості, яка характеризується сукупністю досить сформованих особистісних якостей і в узагальненій формі відображає систему соціальних відносин людини. Способами визначення рівня вихованості школяра називає повсякденні спостереження за діяльністю та поведінкою учнів у процесі навчальних занять і в позаурочний час; індивідуальні та групові діагностичні бесіди з учнями, вчителями, батьками; вивчення результатів діяльності школярів; вивчення учнів у домашній обстановці; природний експеримент; методи рейтингу та компоненти оцінок. Учений виокремлює п'ять основних показників моральної вихованості учнів: ставлення до суспільства, патріотизм; ставлення до розумової праці; ставлення до фізичної праці; ставлення до людей (виявлення моральних якостей особистості); самодисципліна [8].

Видатний педагог В. Сухомлинський, розробивши виховну систему всебічного розвитку особистості, обґрунтовано вважав, що її системна й утворююча ознака – це моральне виховання. Моральне виховання ефективно здійснюється лише як цілісний процес педагогічної, відповідної нормам загальнолюдської моралі організації життєдіяльності молодших школярів, їхніх стосунків, спілкування з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей. Результатом всеоб'ємного морального виховання молодших школярів є формування цілісної особистості, єдності в її свідомості моральних відчуттів, совісті, моральної волі, навичок, звичок, суспільно ціннісної поведінки [7].

Зміст закладів початкової освіти становить основу різнобічного розвитку учнів, формування у них мислення, пізнавальних інтересів, оволодіння навичками та здобування знань. У цей період у молодших школярів інтенсивно формуються інтелектуальні, соціальні та моральні якості. Саме в школі учні отримують основи знань із навчальних дисциплін, правил поведінки, розуміння моральних цінностей, що будуть служити підґрунтям їхньої успішної діяльності та поведінки впродовж усього життя [6].

Завдання закладів початкової освіти полягає в тому, щоб не тільки збагатити пам'ять учнів знаннями, але й сформувати глибокі та стійкі пізнавальні інтереси. Свої завдання школа може вирішувати успішніше, коли більше в початково-виховній роботі будуть враховуватися індивідуальні особливості, нахили та пізнавальні інтереси дітей до того чи іншого виду діяльності. Їх напрям, зміст значною мірою залежать не тільки від успішного навчання в школі, але й від гармонійного розвитку особливості. Шкільна програма, хоч би як вона відповідала потребам часу, не може дати повного обсягу знань, не встигає за новими науковими відкриттями. Заповнити цю прогалину покликана система, різноманітна за змістом і формою, – позакласна робота. Вона є також необхідною ланкою і в єдиній системі виховання школярів. У позакласний час продовжується цілеспрямована робота з морального і розумового виховання школярів. Вони разом із педагогами на основі партнерства беруть участь у суспільно значимій діяльності. Молодші школярі залучаються до роботи в різних творчих об'єднаннях (гуртках, студіях) відповідно до інтересів, добровільного вибору, що сприяє самореалізації особистості, розвитку її індивідуальних нахилів і здібностей. Учителю початкових класів має побудувати позакласну роботу цікаво, дібрати такий зміст і методи роботи, щоб задовольнити потреби кожної дитини в активності, самодіяльності, у спілкуванні з однолітками, що базується на ідеях моралі та гуманізму.

Діти розширюють і поглиблюють свої уявлення про розвиток природи, суспільства, науки і техніки, довідаються більше про своє рідне місто чи село, про свою Батьківщину, про весь величезний світ. Позакласні заняття допомагають створити в школі атмосферу багатого духовного життя, сприяють розвитку пізнавальних інтересів, потреб і практичних умінь. Позакласні виховні заняття мають велике значення для розвитку допитливості, спостережливості і творчій самостійності учнів. Заняття в гуртках і клубах, екскурсії, конкурси і вікторини, завдання з позакласного читання, практичні роботи пробуджують у школярів допитливий інтерес до знань, до життя і праці.

У процесі позакласної роботи продовжується моральне виховання учнів, що здійснюється в умовах сприятливого оточення, у середовищі однолітків; створюються можливості для виховання в дітей моральних принципів, для виховання патріотизму, чесності, для засвоєння правил і культурної поведінки.

Висновки. Отже, на основі викладеного матеріалу ми можемо стверджувати, що моральне виховання молодших школярів інтегрується в освітній процес, під час якого учень озброюється знаннями моральних норм і правил, вивчає моральні цінності та почуття, що є передумовою формування мотивів моральної поведінки. Чим вищий рівень моральної культури середовища формування особистості, тим більше підвищується ступінь ймовірності залучення дитини молодшого шкільного віку до ідей гуманізму та росту її моральної культури.

Вагома роль у моральному вихованні молодших школярів належить позакласній роботі. Значення позакласної роботи у всебічному розвитку особистості посилюється тим, що вони сприяють вихованню не лише духовності та моральності, задоволенню різнобічних інтересів, але й стимулюють розвиток творчої обдарованості й індивідуальності, залучають дитину до загальнолюдської гуманітарної культури.

Подальшими перспективними напрямками дослідження може бути пошук і обґрунтування педагогічних чинників і умов, що впливають на успішну організацію морального виховання особистості у процесі позакласної виховної роботи.

Використана література:

1. Аболіна Г. Г. Етика: навч. посіб. / Г. Г. Аболіна, В. В. Єфименко, О. М. Лінчук. – Київ: "Либідь", 1992. – 382 с.
2. Бех І. Д. Моральність особистості: стратегія становлення / І. Д. Бех. – Київ: УЗМН, 1991. 167 с.
3. Вержиковська О. М. Формування моральних якостей у молодших школярів з обмеженими розумовими можливостями у позакласній виховній роботі: монографія / О. М. Вержиковська. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2008. – 268 с.
4. Концепція національного виховання // Початкова школа. – 1995. – № 2. – С. 48–53.
5. Критерії моральної вихованості молодших школярів: книга для вчителів / За ред. І. Д. Беґа, С. Д. Максименка. – Київ: "Радянська школа", 1989. – 96 с.
6. Лавроненко О. М. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 – "Теорія та методика виховання" / Олена Миколаївна Лавроненко; М-во освіти і науки України, Ін-т проблем виховання АПН України. – Київ, 2008. – 22 с.
7. Сухомлинский В. А. Нравственный идеал молодого поколения / В. А. Сухомлинский. – Москва: АПН РСФСР, 1963. – 152 с.
8. Шилова М. И. Теория и технология отслеживания результатов воспитания школьников / М. И. Шилова // Классный руководитель. – 2000. – № 6. – С. 19–40.

References:

1. Abolina G. G. Etyka: navch. posib. / G. G. Abolina, V. V. Jefymenko, O. M. Linchuk. – Kyi'v: "Lybid'", 1992. – 382 s.
2. Beh I. D. Moral'nist' osobystosti: strategija stanovlennja / I. D. Beh. – Kyi'v: UZMN, 1991. – 167 s.
3. Verzhyhovs'ka O. M. Formuvannja moral'nyh jakostej u molodshyh shkoljariv z obmezhenymy rozumovymy mozhyvostjamy u pozaklasnij vyhovnij roboti: monografija / O. M. Verzhyhovs'ka. – Kam'janec'-Podil's'kyj: Kam'janec'-Podil's'kyj nac. un-t im. I. Ogijenka, 2008. – 268 s.
4. Koncepcija nacional'nogo vyhovannja // Pochatkova shkola. – 1995. – № 2. – S. 48–53.
5. Kryterii' moral'noi' vyhovannosti molodshyh shkoljariv: knyga dlja vchyteliv / Za red. I. D. Beha, S. D. Maksymenka. – Kyi'v: "Radjans'ka shkola", 1989. – 96 s.
6. Lavronenko O. M. Vyhovannja v uchniv pochatkovykh klasiv humanistychnykh cinnostej u pozaurochnij dijal'nosti: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07 – "Teorija ta metodyka vyhovannja" / Olena Mykolai'vna Lavronenko; M-vo osvity i nauky Ukraïny, In-t problem vyhovannja APN Ukraïny. – Kyi'v, 2008. – 22 s.
7. Suhomlinskij V. A. Nravstvennyj ideal molodogo pokolenija / V. A. Suhomlinskij. – Moscow: APN RSFSR, 1963. – 152 s.
8. Shilova M. I. Teorija i tehnologija otslezhivanija rezul'tatov vospitaniya shkol'nikov / M. I. Shilova // Klassnyj rukovoditel'. – 2000. – № 6. – S. 19–40.

Полищук О. П. Нравственное воспитание младших школьников в процессе внеклассной воспитательной работы

В статье рассмотрена проблема нравственного воспитания учащихся во внеклассной воспитательной работе современных заведений начального образования. Проанализирована степень исследования данной проблематики современными педагогами-теоретиками и практиками. Определены содержание, задачи, формы и методы организации нравственного воспитания учащихся во внеклассной работе. Выделены и описаны характерные требования к классному руководителю – главному организатору внеклассной работы по нравственному воспитанию учащихся. Сформулированы основные принципы нравственного воспитания учащихся во внеклассной работе, определены нравственные ценности и нормы поведения в современном обществе. Установлено, что главная задача современной практики нравственного воспитания учащихся во внеклассной работе – создание благоприятного воспитательного пространства.

Ключевые слова: воспитание, учреждения начального образования, младшие школьники, нравственное воспитание, нравственное развитие, моральные ценности, личность, внеклассная работа.

Polishchuk O. P. Moral education of junior pupils in the process of extracurricular educational work

The article deals with the problem of moral education of students in extracurricular educational work of modern institutions of elementary education. The degree of research of this problem by modern pedagogues-theorists and practitioners has been analyzed. The content, tasks, forms and methods of organization of moral education of pupils in extracurricular work are determined. The characteristic requirements for a class leader – the main organizer of extracurricular work on moral education of students – are distinguished and described. The basic principles of moral education of pupils in extracurricular work are formulated, moral values and norms of behavior in modern society are determined. It is established that the main task of modern practice of moral education of students in extracurricular work is creation of a favorable educational space.

Key words: education, institutions of primary education, younger schoolchildren, moral education, moral development, moral values, personality, out-of-class work.